

*Олена Малінка, кандидат педагогічних наук, старший викладач
Кафедри іноземних мов
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
ORCID ID 0000-0002-7257-4172
elena.malinka17@gmail.com*

*Інна Лобачук, кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри іноземних мов
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
ORCID ID 0000-0002-3807-799
innalobachuk85@gmail.com*

*Олег Яцишин, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри іноземних мов
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
ORCID ID 0000-0003-4645-6145
oyatsyshin@vspu.edu.ua*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НЕЛІНГВІСТИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянуто особливості формування граматичної компетентності здобувачів вищої освіти нелінгвістичних спеціальностей у процесі навчання іноземної мови. Наголошено, що граматична компетентність є базовим компонентом іншомовної комунікативної компетентності, без якої неможливе ефективне спілкування в академічній, професійній та побутовій сферах. Акцент зроблено на специфіці освітнього процесу для студентів нефілологічних спеціальностей, які зазвичай мають обмежену кількість годин для вивчення мови, що потребує більш інтенсивних та практикоорієнтованих підходів.

Проаналізовано сучасні методи та прийоми навчання, які сприяють успішному засвоєнню граматичних структур. Підкреслено важливість інтеграції граматичних навичок із розвитком усіх видів мовленнєвої діяльності.

Окрему увагу приділено питанням мотивації студентів, індивідуалізації навчального процесу та професійної спрямованості завдань, що дозволяє підвищити практичну цінність засвоєних знань. У статті також окреслено основні труднощі, що виникають у процесі формування граматичної компетентності, та запропоновано шляхи їх подолання.

Результати дослідження можуть бути використані у практиці викладання іноземних мов у закладах вищої освіти для підвищення якості підготовки здобувачів нелінгвістичних спеціальностей.

Ключові слова: граматична компетентність, іноземна мова, здобувачі вищої освіти, нелінгвістичні спеціальності, комунікативний підхід, професійна спрямованість.

*Olena Malinka, PhD (Pedagogy), Senior Lecturer
of the Department of Foreign Languages,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
ORCID ID 0000-0002-7257-4172
elena.malinka17@gmail.com*

*Inna Lobachuk, PhD (Pedagogy), Senior Lecturer
of the Department of Foreign Languages,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
ORCID ID 0000-0002-3807-799
innalobachuk85@gmail.com*

*Oleh Yatsyshin, PhD (Pedagogy), Associate Professor
of the Department of Foreign Languages,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
ORCID ID 0000-0003-4645-6145
oyatsyshin@vspu.edu.ua*

PECULIARITIES OF FORMING GRAMMATICAL COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALITIES IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES

The article focuses on the peculiarities of forming grammatical competence of higher education students majoring in non-linguistic specialties during foreign language learning. It is emphasized that grammatical competence is a fundamental component of foreign language communicative competence, without which effective communication in academic, professional, and everyday contexts is impossible. Special attention is paid to the specifics of the educational process for students of non-philological specialties, who usually have a limited number of hours allocated for language learning, which necessitates more intensive and practice-oriented approaches.

Modern methods and techniques that facilitate the successful acquisition of grammatical structures are analyzed. The importance of integrating grammar skills development with the enhancement of all types of language activities is underlined.

Particular focus is placed on student motivation, individualization of the educational process, and professional orientation of tasks, all of which contribute to increasing the practical value of acquired knowledge. The article also outlines the main challenges encountered during the formation of grammatical competence and proposes ways to overcome them.

The research results can be applied in the practice of teaching foreign languages at higher education institutions to improve the quality of training for students of non-linguistic specialties.

Keywords: grammatical competence, foreign language, higher education students, non-linguistic specialties, communicative approach, professional orientation.

У сучасних умовах глобалізації та інтенсивних міжнародних комунікацій знання іноземної мови, зокрема англійської, є важливою складовою конкурентоспроможності особистості. Одним із ключових елементів іншомовної комунікативної компетентності виступає граматична компетентність, яка забезпечує правильність і точність мовлення, сприяє адекватній передачі змісту й структури висловлювань.

Формування граматичної компетентності в здобувачів вищої освіти нелінгвістичних спеціальностей має свої особливості, обумовлені передусім рівнем їхньої мовної підготовки. **Актуальність** дослідження визначається необхідністю пошуку ефективних підходів до формування стійких граматичних навичок в умовах сучасного освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема формування граматичної компетентності у процесі навчання іноземної мови є об'єктом постійної уваги науковців. Так, С.Ніколаєва у своїх роботах підкреслює важливість комунікативного підходу, в основі якого лежить інтеграція граматичних знань у мовленнєву діяльність учнів (Nikolaieva, 2013). Дослідниця стверджує, що граматичні навички повинні формуватися через практичне використання мовних одиниць у реальних або змодельованих ситуаціях спілкування. О.Тарнопольський розглядає граматичну компетентність як системний компонент іншомовної комунікативної компетентності й акцентує увагу на необхідності контекстуального підходу до вивчення граматичних явищ (Tarnopols'kyi, 2006). Автор зазначає, що успішне формування граматичних навичок відбувається тоді, коли граматику вивчається не ізольовано, а в контексті мовленнєвих ситуацій. На сучасному етапі велика увага приділяється застосуванню інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання граматики (роботи О. В. Коломієць, Ю. В. Костюк). Вчені підкреслюють, що використання цифрових ресурсів сприяє підвищенню мотивації учнів і

забезпечує можливості для індивідуалізації навчання. Отже, аналіз наукової літератури свідчить про те, що формування граматичної компетентності є складним процесом, що потребує комплексного підходу, поєднання традиційних та інноваційних методів навчання, а також створення сприятливого мовного середовища.

Метою статті є аналіз особливостей формування граматичної компетентності здобувачів вищої освіти нелінгвістичних спеціальностей на заняттях з іноземної мови та обґрунтування ефективних методичних підходів і прийомів для досягнення цієї мети.

Виклад основного матеріалу. Володіння іноземною мовою у сучасний період інтеграції у світове товариство передбачає розуміння та правильне застосування граматичних конструкцій в процесі комунікації. Без знань граматики неможливе повноцінне спілкування ні у письмовій формі, ні в усній. Відтак, формування граматичної компетентності у здобувачів вищої освіти є важливим складником освітнього процесу, що передбачає формування ґрунтовних та якісних знань з іноземної мови.

Н.Скляренко під граматичною компетентністю розглядає здатність людини «правильно продукувати усні та письмові висловлювання відповідно до граматичних правил і розуміти граматику структур, які використовуються в мовленні іншими. Граматичні знання та граматичні навички є основними компонентами граматичної компетентності» (Skliarenko, 2011, p.15). О.Касаткіна зазначає, що «щоб знати граматику, досить вивчити певну сукупність теоретичних видань, оволодіти ж граматикою означає навчитися застосовувати відповідні правила на практиці» (Kasatkina, 2011, p. 52). Отже, ми розглядаємо граматичну компетентність як здатність використовувати граматичні засоби мови відповідно до норм і комунікативних завдань. Вона включає знання граматичних правил, уміння їх застосовувати в мовленні та автоматизацію відповідних навичок. Для здобувачів нелінгвістичних спеціальностей важливо досягти функціональної грамотності, яка дозволяє ефективно користуватися мовою у професійному та повсякденному спілкуванні.

Оскільки здобувачі вищої освіти нелінгвістичних спеціальностей зазвичай мають обмежений обсяг навчальних годин для вивчення іноземної мови, формування граматичної компетентності має відбуватися максимально ефективно та цілеспрямовано. Серед основних особливостей її формування у даної категорії учасників навчального процесу є:

- комунікативна спрямованість: граматика повинна засвоюватися в контексті реального спілкування;
- професійна орієнтація: вправи та завдання мають відображати професійну тематику здобувачів;
- інтеграція граматичних навичок із іншими видами мовленнєвої діяльності – аудіюванням, читанням, говорінням та письмом;
- опора на міжмовні аналогії: використання рідної мови як допоміжного засобу у поясненні складних граматичних явищ.

Крім недостатньої кількості навчального часу в процесі оволодіння іноземною мовою, здобувачі нелінгвістичних спеціальностей часто мають низьку мотивацію до вивчення граматики, що в свою чергу може бути викликано

дещо формалізованим підходом без практичного застосування. Для подолання цих викликів необхідно: 1) акцентувати увагу на практичному значенні граматичних знань; 2) формувати позитивну мотивацію через демонстрацію реальної користі володіння іноземною мовою для кар'єри; 3) застосовувати принципи індивідуалізації навчання, враховуючи потреби і рівень підготовки кожного здобувача.

На думку багатьох дослідників, серед яких О.Вовк, О.Даниленко, Н.Дячок, І.Кіркоська, Т.Пристайко, Л.Семак, С.Brumfit, К.Danson, та ін., найбільш доцільним засобом формування граматичної компетентності є застосування системи вправ у навчанні, де під вправою розуміють спеціально організоване багаторазове виконання дій та операцій у навчальних умовах, метою якого постає оволодіння навичками чи їх удосконалення. Ми поділяємо думку науковців, що засвоїти граматику можливо лише через активну практичну діяльність із граматичним матеріалом.

Під системою вправ для формування граматичної компетентності в учнів ми розуміємо організацію освітніх дій, що мають виконуватись у певній кількості та послідовності, а також урахувати закономірність формування умінь та навичок у різних видах мовленнєвої діяльності з можливістю забезпечення максимально високого рівня оволодіння граматичним матеріалом у заданих умовах (Tryhub, 2014, р. 74-77).

Здобувачі вищої освіти переважно характеризуються розвиненим логічним мисленням, здатністю до абстрагування та аналізу, що слід враховувати під час організації навчального процесу. Ефективне формування їхніх граматичних навичок має передбачати:

- використання контекстуального навчання, де граматику вводиться через автентичні комунікативні ситуації;
- поєднання індуктивного та дедуктивного підходів до вивчення граматичних явищ;
- активне застосування інтерактивних методів роботи (ігрові технології, проектна діяльність, рольові ігри).

Важливу роль відіграє їхня мотивація: усвідомлення практичної цінності граматики стимулює активність і самостійну роботу над мовними навичками.

До ефективних прийомів формування граматичної компетентності здобувачів нелінгвістичних спеціальностей належать:

- 1) інтеграція граматичних вправ у систему комунікативних завдань;
- 2) використання вправ на трансформацію та підстановку в контексті мовленнєвої діяльності;
- 3) організація навчання через рефлексію граматичних структур у власних висловлюваннях.

Особливої уваги потребує індивідуалізація навчання з урахуванням мовного рівня, стилю навчання та інтересів кожного здобувача (Shemuda, Skliarenko, 2023).

Рівень граматичної компетентності здобувачів вищої освіти визначає їхню здатність застосовувати граматичні структури мови як на письмі, так і в усному мовленні. Формування граматичної компетентності зумовлює розвиток навичок практичного використання та реалізацію у мовленні граматичних правил та структур у різних мовних ситуаціях. Відтак, цілком ствердно можна сказати, що

граматична компетентність являє собою одну із складових комунікативної компетентності.

У контексті навчання іноземної мови здобувачів вищої освіти нелінгвістичних спеціальностей формування граматичної компетентності передбачає (на основі аналізу праць О.Бігич, Н.Бориско, Г.Борецька):

- 1) розуміння граматичних концепцій, зокрема розуміння граматичних правил використання тих чи інших часових форм активного й пасивного стану, структур запитань та заперечень тощо;
- 2) активне використання граматики, що передбачає здатність використовувати граматичні правила для побудови власних речень, текстів чи висловлювань;
- 3) гнучкість у застосуванні граматики, тобто здобувачі повинні бути здатні варіювати граматичні структури у залежності від конкретного контексту та мовної ситуації;
- 4) усвідомлення граматичних аспектів у мовленні, що передбачає усвідомлене ставлення здобувачів до власного застосування граматичних правил та готовність до виправлення помилок;
- 5) застосування граматики у писемній формі, що передбачає оволодіння навичками застосування граматичних правил при написанні творів, есе чи інших творчих письмових робіт.

Методологічний компонент у змісті навчання граматичного аспекту мовлення передбачає формування у здобувачів вищої освіти навичок самостійної роботи і навичок взаємодії з іншими учасниками навчального процесу на всіх етапах роботи над граматичним матеріалом.

На етапі ознайомлення відбувається робота над лінгвістичним компонентом змісту граматичної сторони іноземної мови, коли здобувачі знайомляться з правилами, фіксують теоретичну інформацію письмово. Після обговорення та ретельного аналізу правила застосовуються на практиці, у мовних аналітичних вправах.

Етап формування граматичних навичок передбачає розвиток у здобувачів здатності відносно точно відтворювати досліджуване явище у типових для його функціонування ситуаціях за рахунок варіювання умов спілкування, що вимагають адекватного граматичного оформлення висловлювання. Для цього використовуються різні види умовно-мовленнєвих вправ – імітативні, підстановочні, трансформаційні та репродуктивні (Hurman, 2021).

На етапі вдосконалення граматичної навички відбувається вживання граматичного явища, що активізується, відповідно до мовних обставин. Удосконалення граматичної навички доцільно проводити за допомогою актуалізації у навчальній розмові нової граматичної структури у складі діалогічних та монологічних висловлювань у ситуаціях спілкування; вживання різного типу граматичних структур; включення освоєного граматичного матеріалу в нові ситуації, що передбачають перемежовані протиставлення граматичних структур тощо (Kutylenko, 2019).

Все викладене говорить про необхідність володіння здобувачами великою кількістю дій та взаємодій на всіх етапах навчання граматичного аспекту іншомовного мовлення. Тільки в цьому випадку вони зможуть діяти автономно при оволодінні граматиною мови. Під час самостійної роботи над

граматичним матеріалом здобувачі включаються в активну навчальну діяльність на всіх її фазах, а саме, на мотиваційно-орієнтаційній, виконавчій та контрольно-оціночній, щоб опанувати дії планування, виконання та самоконтролю.

При взаємодії з іншими учасниками навчального процесу, здобувачі залучаються до взаємодії планування з урахуванням цілей, задач та результату мовленнєвої діяльності; до взаємодії реалізації плану за допомогою запропонованих викладачем способів та засобів для отримання результату діяльності та взаємодії поточного контролю за адекватністю та правильністю виконуваних дій. Всі ці навчальні дії та взаємодії є способами роботи з метою набуття граматичних знань, навичок та вмінь. Така діяльність дозволяє здобувачеві, з одного боку, самостійно будувати мовні конструкції на основі набутих знань, сформованих навичок та отриманого мовного досвіду, а з іншого боку, взаємодіяти з іншими учасниками в процесі іншомовної мовленнєвої діяльності (Komar, 2019).

Нижче розглянемо види вправ та різновиди завдань, що можуть застосовуватись для формування граматичної компетентності в процесі вивчення іноземної мови здобувачами вищої освіти нелінгвістичних спеціальностей.

Підготовчі вправи слугують для підготовки здобувачів до опанування нового граматичного матеріалу, що може включати в себе різні приклади, ілюстрації, формування асоціацій, що уможливають розуміння нового граматичного матеріалу. Репродуктивні вправи є повторювальними вправами, що спрямовані на закріплення граматичних правил, наприклад у вигляді відпрацювання правильного утворення речень чи вживання різних часів. Ситуативні вправи слугують для використання реальних чи вигаданих ситуацій, де здобувачі повинні застосовувати граматичні правила, наприклад, у вигляді рольових ігор. Творчі вправи спрямовані на розвиток творчих умінь та навичок здобувачів, а також на безпосереднє застосування граматичних структур у нестандартних ситуаціях, що пов'язано із написанням власних оповідань, віршів чи розв'язанням креативних завдань. Вправи для самоперевірки дають здобувачам змогу перевірити розуміння граматичних тем, виконуючи завдання самостійно, наприклад у вигляді тестування, кросвордів чи інших завдань.

Відтак, різноманітність видів вправ уможливорює створення комплексного підходу до формування граматичної компетентності як однієї зі складових комунікативної компетентності здобувачів нелінгвістичних спеціальностей на заняттях з іноземної мови, роблячи при цьому навчання ефективним та цікавим для них.

Перелік, поданий вище, не є повним, однак навіть використання запропонованих вправ та завдань сприятиме формуванню граматичної компетентності високого рівня та допоможе здобувачам нелінгвістичних спеціальностей упевнено застосовувати граматичні структури у різних ситуаціях.

Задля якісного та ефективного застосування такого спектру вправ та завдань для формування граматичної компетентності, на наш погляд, мають бути дотримані певні психолого-педагогічні умови (на основі аналізу праць С.Дубовик, Н.Корінчук, В.Миськів, А.Фесенко).

Перша умова – інтерактивність навчання, що дозволяє застосовувати цілий спектр інтерактивних технологій та сприяє активному залученню здобувачів нелінгвістичних спеціальностей у навчальний процес, зокрема заохочує їх до використання граматичних конструкцій у різних ситуаціях. Ця умова передбачає необхідність педагогічної взаємодії на основі створення групової роботи та проєктної форми організації навчання між учасниками освітнього процесу, організацію дискусій та обговорень, де здобувачі матимуть змогу висловлювати аргументи та власні думки, а також дослухатись до позицій інших. Зокрема, ця педагогічна умова передбачає використання різних технологій, наприклад, електронної дошки, презентаційних матеріалів, відеоматеріалів, різного мультимедійного контенту, онлайн-ресурсів, віртуальних екскурсій, використання спеціалізованих програм та веб-додатків, що дозволить зробити навчання цікавим та динамічним.

Друга умова – контекстне навчання, в рамках якого відбувається інтеграція граматичних правил у реальні комунікативні ситуації. Це дозволить показати здобувачам реальне застосування граматичних конструкцій у різних контекстах та комунікативних завданнях. Відтак, контекстне навчання виступає педагогічною стратегією, що зосереджується на вивченні матеріалу, що має практичне значення для здобувачів. Контекстне навчання можливо реалізовувати за допомогою сценаріїв реального життя, створення та впровадження проєктів та досліджень, вивчення граматичних конструкцій через дію, а також з можливістю візуалізації теорії та практики.

Третьою умовою є збалансованість вправ, що формуватимуть граматичну компетентність. Дана умова передбачає розробку багатоаспектних завдань, що охоплюватимуть різні концепти граматики, наприклад часи, модальні дієслова, порядок слів тощо; пропонування змішаних типів вправ як для репродукції матеріалу, так і для аналізу; виконання творчих завдань; різноманітність форматів вправ, що передбачають індивідуальні чи групові форми взаємодії, письмові чи усні тощо; інтерактивність вправ, що уможливорює залучення до освітнього процесу інтерактивних онлайн-ресурсів та програм з вивчення граматики тощо.

Четверта умова – підтримка мотивації здобувачів до навчання, що забезпечується цікавим та стимулюючим контекстом для вивчення граматики. Зміст навчального матеріалу повинен мати для здобувача особистісне значення і задовольняти його потребу в спілкуванні. Особистісно значуща інформація, здатна викликати внутрішню потребу до оволодіння нею, максимально сприяє запам'ятовуванню мовного матеріалу і є одним з важливих критеріїв відбору навчального матеріалу. Доступність навчального матеріалу є ще одним надзвичайно важливим критерієм, адже яким би цінним чи цікавим не був предмет, вивчення його не буде ефективним за низької його доступності для суб'єкта. Дана умова реалізовується за допомогою:

- 1) обговорення цікавих тем та опрацювання текстів, що пов'язані з інтересами здобувачів; використання відеоматеріалів чи інших ресурсів;
- 2) впровадження ігрових елементів у навчальний процес за допомогою граматичних ігор, організації конкурсів, гравців, команд чи розваг;

- 3) надання здобувачам опорних матеріалів, що допомагають зрозуміти важливість граматичних правил чи конструкцій;
- 4) урахування позитивного підходу в організації навчання та оцінювання, що дозволє стимулювати самовдосконалення знань, умінь та навичок здобувачів вищої освіти;
- 5) надання конструктивних відгуків та похвали здобувачам за їхні успіхи у вивченні граматики, наголошуючи на їхніх досягненнях;
- 6) індивідуалізації навчання з можливістю створення індивідуальних планів, з урахуванням інтересів, мотивів чи потреб, а також розробки диференційованих завдань до матеріалу, що опрацьовується.

Висновки. Формування граматичної компетентності здобувачів вищої освіти нелінгвістичних спеціальностей вимагає системного, цілеспрямованого підходу, що спирається на комунікативну методику та враховує їхні психологічні особливості й рівень мовної підготовки. Ефективність процесу значною мірою залежить від мотивації здобувачів, контекстуалізації граматичного матеріалу та застосування інтерактивних технологій. Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка диференційованих програм граматичної підготовки з урахуванням індивідуальних потреб здобувачів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гурман О. Формування граматичної компетенції з використанням мовленнєвих ситуацій на уроках англійської мови у старших класах закладів загальної середньої освіти. 2021. 252 с. URL: https://fisf.sspu.edu.ua/images/2021/gerfil/zbirnik_2021_7fae1.pdf
2. Касаткіна О. В. До питання розвитку граматичної компетентності студентів на заняттях іноземної мови. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. 2011. № 59. С. 52–55.
3. Кириленко М. О. Труднощі формування граматичної компетентності в учнів середньої школи. 2019. С. 97–98 URL: https://science.btsau.edu.ua/sites/default/files/tezy/tezy_lingvo_stud_18.04.2019.pdf
4. Комар О. А., Байдюк Л. М. Методика навчання іноземної мови. *Лекційний курс з практикумом*/ укл. Умань, 2019. 96 с.
5. Ніколаєва С. Ю. (ред.). Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика. К.: Ленвіт. 2013
6. Скляренко Н. К. Методика формування іншомовної граматичної компетенції в учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Іноземні мови*. 2011. № 1. С. 15–25.
7. Тарнопольський О.Б. Методика викладання іноземних мов та їх аспектів у вищій школі: підручник / О.Б.Тарнопольський, М.Р.Кабанова. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. 256 с.
8. Тригуб І. П. Формування граматичної компетенції у студентів немовних спеціальностей ВНЗ у процесі вивчення англійської мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Вип. 10. Т. 2. С. 74–77.
9. Shemuda M., Skliarenko O. Means of Formation of Foreign Language Grammatical Competence. Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [ред.-упор. М. Пантук, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. Дрогобич : Гельветика, 2023. Вип. 61. Том 3. С. 294–300.